

עדנה לומסקי-פדר • אורנה ששון-לוי

השיח המגדרי החדש בצבא לאחר השבת השחורה

המחקר הפמיניסטי טוען זה עשרות שנים כי מלחמות מחזקות את הסדר המגדרי ההיררכי בצבא, כשהן מעצימות גברים וגבריות ודוחקות את הנשים לעמדות שוליות. בניגוד לטענה זו, מאז השבת השחורה ב-7 באוקטובר 2023 אנו עדות לאתגור הסדר המגדרי הצבאי, אשר בא לידי ביטוי בשיח אינטנסיבי ביותר על שירות הנשים במלחמה. זאת, באמצעי התקשורת המסורתיים, ברשתות החברתיות ובמופעי שיח שונים כגון עדויות, ראיונות, פרשנויות, פוסטים, קליפים, תשדירי שירות, סרטוני טיקטוק, ועוד. על בסיס ניתוח שיח זה נבקש לבחון שתי שאלות: כיצד מיוצגות חיילות בשיח החדש והעשיר הזה, ואיך ניתן להסביר את השינויים בשיח, מעבר להסברים המובנים מאליהם, הקושרים בין ייצוג הנשים לבין תפקודן בשדה הקרב.

ייצוגים של לוחמות

את השינוי בייצוג של הלוחמות בשיח העכשווי צריך להבין לאור השיח הקודם, הלעומתני, שהתמקד בוויכוח בתוך הצבא ומחוצה לו על שילוב נשים בתפקידי לחימה. את הוויכוח הקשה מול הצבא הובילו בעיקר רבנים מהציונות הדתית, שהיו בעלי כוח השפעה לא מבוטל. אי לכך, במשך תקופה ארוכה נתפס שירות נשים בלחימה כניסוי, כפיילוט, כאירוע שולי וכתשלום מס שפתיים לארגוני הנשים ולבית המשפט. הוויכוח המתמשך לא רק עיצב את המדיניות המגדרית בצבא, אלא חלחל לחיי היום-יום של החיילות. במחקרים קודמים שמענו שוב ושוב את האכזבה, הכעס והעלבון של החיילות כתגובה להפחתות

ערך שהן חוות, ואת הצורך שלהן להיאבק לשוויון ולהכרה מקצועית. כחלק ממאבק זה בחרו רבות מהן להסתיר נראות נשית ולאמץ את דפוסי ההתנהגות של החיילים הקרביים באמצעות פרפורמנס גופני ושיחני.

אל מול השיח הלעומתי, ברור לכול שהשיח העכשווי מהלל ומשבח את החיילות על תפקודן הצבאי (דוגמאות לייצוג החדש של נשים לוחמות ראו למשל בכתבתו של דני קושמרו על הטנקיסטיות, 25.11.2023, ושל מיכל פעילן על לוחמות ברדלס בעזה, 15.12.2023). בשיח החדש הנשים אינן מופיעות כחיקוי חיזור של הגברים, אלא מוצגות ומציגות עצמן כלוחמות שהן נשים. הן מתוארות במגוון רחב של תפקידי לחימה, על-פי רוב הן נראות נינוחות במדים, אקטיביות ובטוחות בעצמן (כך למשל בקליפ של מקאן לפי השיר "אין לך מה לדאוג"). הן מוצגות כמי שעומדות באתגר הלחימה, ועושות זאת בתעוזה ובמקצועיות. בראיונות איתן בתקשורת קולן לא נשמע מתלהם ולוחמני, והן מדברות בקול שקול, שמדגיש בעיקר מקצועיות נטולת שחצנות. יחד עם זאת, הן מודעות לכך שהן חלק משינוי מהפכני בצבא, וגאות בכך שהן "עושות היסטוריה". הגוף הנשי לא מובלט אך גם לא מוצנע, הן מופיעות בשיער ארוך, לעיתים עם ציפורניים מטופחות. כשהן אכן מחקות גברים, זהו פרפורמנס הומוריסטי או אירוני (כמו למשל הסרטון שבו החיילות מצטרפות לטרנד הגברי של שפמים), שבו הן לועגות לגברים, ובה בעת מבדילות עצמן מהם. במקביל, השיח אינו מסתיר את התפקיד המשפחתי המסורתי. כך לדוגמה הוצגו נשים שהתגייסו כשהן בהיריון, רואיינו נוטות שהן אימהות, או קצינה לוחמת מג"ב שהיא אם לעשרה ילדים. הן אינן מתנצלות בפני הילדים, ההורים או החברה על התמקדותן בתפקיד הצבאי בעת המלחמה. השילוב בין התפקידים מוצג כציון עובדה, כביטוי לנרמול של השילוב אימא-לוחמת: הלחימה אינה פוגעת במשפחה ואילו האימהות לא מפריעה לביצוע משימות הלוחמה (ראו למשל את הקמפיין העכשווי של בנק הפועלים). הן מוצגות לא כנשים הזקוקות להגנה, אלא כמי שמגינות על חיילים וחיילות (בבסיס הטירוניים זיקים) ועל אזרחים ואזרחיות (בחולית). במקרים רבים הן נראות כמי שפועלות בסביבה נשית ברובה – חיילות ומפקדות. כך מיטשטשת ההיררכיה המגדרית המקובלת בייצוגים של צבא. טשטוש ההיררכיה בא לידי ביטוי גם בייצוג האבדות במלחמה, שם הנשים והגברים שנהרגו מוצגים באופן אחיד ולא בטורים נפרדים, ללא הבחנה מגדרית.

מוטיב חוזר בשיח העכשווי הוא "חשבון נפש" ביחס ללוחמות: דוברים ופרשנים רבים בוחנים מחדש את השיח הקודם שזלזל בלוחמות והפחית מערכן ומתפקודן. שוב ושוב נשמעו קצינים בכירים או פרשני חדשות, גברים בעיקר, המודים שנשים הן לוחמות

ראויות, עד כדי האמירה שלפיה "כל קרב שניהלו נשים נוהל בדרך הטובה ביותר" (תא"ל קובי הלר, "המקור" עם רביב דרוקר, 6.11.2023). לצד האדרתן של הלוחמות עולה בשיח התביעה להתנצל בפני הנשים שלא הוערכו כראוי, המופנית בעיקר למתנגדים הקולניים לשירות נשים, ובראשם רבני הציונות הדתית ושדרי ערוץ 14. הטון העיקרי בשיח זה הוא הפתעה והתפעלות מביצועי הנשים, המוכיחים, לדעת הדוברים השונים, ש"הוויכוח על נשים בלחימה נגמר". לא ניתן להתעלם מהפן הפטרוני שיש בשיח ההפתעה, המלמד בעיקר על הציפיות הנמוכות שהיו ביחס לתפקוד הנשים. טון מופתע זה מהווה, במידה רבה, המשך ישיר להפחתות הערך של הלוחמות.

התצפיתניות - תמונת נגד

לצד השיח על הלוחמות, תפקיד הנתפס גברי ויוקרתי, בולט גם הדיון על התצפיתניות, תפקיד נשי מובהק בצבא. אל מול ההפתעה מהביצועים של הלוחמות, הטון הדומיננטי בשיח על התצפיתניות הוא הכאה על חטא כיוון שהן התריעו ולא הקשיבו להן. הן עצמן חוזרות ומספרות על השפלה מתמשכת שחוו כשנדרשו "להיות העיניים ולא הראש". הפחתות ערך אלה מתפרשות, גם בידי התצפיתניות עצמן, בעיניים מגדריות כביטוי לחשיבה צבאית שוביניסטית (ראו למשל כתבות של סרוסי בגלובס, 9.11.2023, ושל יעקובוביץ' בהארץ, 19.11.2023).

ההכאה על חטא לא הייתה מיידיית: תחילה הנשים הואשמו שלא ראו ולא התריעו; אשמתן הופרכה עם חשיפת ההתרחשויות הקשות במוצבים (במיוחד ניפוץ המצלמות והפגיעה בנשים עצמן). חשיפה זאת הביאה להכרה בהפחתות הערך שעברו, ואיתה באה ההתנצלות, הכרוכה גם בהודאה בשוביניזם. בניגוד ללוחמות, התצפיתניות מוצגות כקורבן בכל שלב, בהתאם לדימוי המסורתי של נשים במלחמה. שירותן נתפס כתפקיד עזר לגברים, והן לא אומנו לשימוש בנשק. לכן לא יכלו להגן על עצמן אלא חיכו לעזרת הלוחמים, אך אלה לא הגיעו. השיח על התצפיתניות מבטא את הכישלון של הצבא לאורך כל הדרך, כמו גם את תהליך ההתפכחות הגברית. אולם כדי שהגברים יתפכחו, היה על הנשים לשלם מחיר גבוה מאוד.

אם נסכם עד כאן, נראה כי השיח הציבורי מנסה לתקן את הדימוי המצמצם של הנשים בצבא, בתפקידים השונים. התפיסה של נשים בלחימה השתנתה עד כדי האדרתן של

חיילות (כפי שהופיע ברשתות החברתיות: "לא כולן גל גדות, אבל כולן סופרוומן"), ואופן ייצוגן של התצפיתניות אפשר להכיר בכוחו ההרסני של שוביניזם צבאי. מה מסביר את עלייתו של השיח המגדרי הצבאי החדש?

הסברים לעלייתו של השיח החדש

לא נוכל להניח שהשיח החדש הוא רק תולדה של תפקודן הראוי של הנשים עצמן, כי גם בעבר תפקדו נשים היטב, ובכל זאת עברו הפחתות ערך מתמשכות בשיח הצבאי והציבורי. כסוציולוגיות, הנחת המוצא שלנו היא שהקשר בין "המציאות" לבין השיח אינו קשר ישיר ופשוט, ועלינו לחפש הסברים ברמות נוספות.

לטענתנו, השינוי בשיח הוא קודם כול תוצר של האסון שניפץ את האמונות הבסיסיות ביותר של החברה הישראלית, והעלה אל פני השטח את הטראומות והפחדים הקמאיים ביותר. האירוע החזיר לתודעה הקולקטיבית והאישית את האיום הקיומי המגולם בזיכרון השואה. מדינת הלאום הציונית, אשר הבטיחה "NEVER AGAIN", לא עמדה בהבטחתה והפקירה אזרחים ואזרחיות.

האמון בצבא נשבר גם הוא: הארגון שנתפס כמגן, שלאורך שנים זכה לאמון הציבור יותר מאשר הממשלה ובתי המשפט, אכזב ולא עמד בהבטחתו הבסיסית לאזרחים. כיוון שכך, הצבא, כארגון המזוהה עם הגבריות ההגמונית בישראל, מאבד מכוחו כבסיס ואף כהצדקה להיררכיה המגדרית.

המציאות לאחר האסון הנורא נהייתה כאוטית, ללא עוגני משמעות ברורים במישורים הסמלי, הרגשי, והמוסרי, מה שהביא לתחושות קשות של בלבול מתמשך. ההסדרים החברתיים ששררו לפני השבת השחורה התמוטטו כולם, ובכלל זה גם הסדר המגדרי. הבחנות דיכוטומיות מובנות מאליהן, כגון נשים מול גברים, או אזרחים מול חיילים, נסדקו, ואמונות בסיסיות דוגמת הגבר שמקריב את חייו כדי להגן על נשים וילדים, קרסו. תפיסות שתוחזקו במשך עשרות, אם לא מאות שנים, התפרקו.

כל הפחדים סביב שילוב נשים במלחמה התממשו – נשים נאנסו, נשבו ונהרגו, וכל זאת כחלק מאסטרטגיה של לחימה מאורגנת. הצבא והלוחמים לא היו שם כדי להגן עליהן. כאשר נשים שילמו מחיר גבוה יותר מגברים, איבדה ההקרבה של הלוחמים מכוחה הסמלי.

לאור כל זאת נאלצה החברה בישראל לנסח מחדש את יחסי המגדר ומימוש התסריטים הגרועים ביותר כבר בתוכה.

דימויו של הצבא לא רק התערער, אלא ממש "הזדהם", כיוון שהוא אחראי במידה רבה לפשעי המלחמה שהתבצעו בעקבות הפקרה וכישלון צורב במילוי תפקידו. הבושה והאשמה הם כה עמוקים, עד שהממד המוסרי של הצבא נפגע. השבר שנפער במעמדו של הצבא, מעוז הגבריות, הוא שמאפשר לנשים להיכנס למרחבים שהיו סגורים בפניהן בעבר. הנשים אמורות (לא בהכרח באופן מודע) לחלוק באשמה הגברית ולהציע התחלה של תיקון. במובן מסוים, האדרת החיילות בשיח באה לאזן את כישלון הגברים. הנשים אינן מזוהות עם האכזבה הגדולה מהצבא, ולכן בשיח החדש הן מסמלות שינוי, הפתעה לטובה, תפקוד ראוי וסוג של תקווה.

פירוק השיח המגדרי הקיים מאפשר אפוא, ולו באופן זמני, התחלה של שיח מגדרי חדש, כפי שבא לידי ביטוי בייצוג הלוחמות, אלא שקווי המתאר שלו עדיין אינם ברורים. כך למשל, הנרטיב על התצפיתניות הוא שריד של הסדר המגדרי הישן. באותו אופן, גם המדיניות לגבי שחרור החטופים, אשר נתנה עדיפות ברורה לנשים ולילדים כאילו הם קטגוריה אחת, מהדהדת את הסדר המגדרי הישן. אולם החיילות החטופות לא שויכו לקטגוריה המועדפת, ובכך נשברו שוב הקטגוריות המובנות מאליהן של השיח הישן.

את השיח המגדרי החדש אפשר להסביר לא רק כתולדה של קטיעה דרמטית ברצף החיים הלאומי, אלא גם כהמשכיות לעשרת חודשי המחאה נגד השינוי המשטרי, שקדמו לאוקטובר 2023. כוונות הממשלה לשינוי המשטר עוררו חששות רבים מפני צמצום משמעותי של זכויות הנשים בישראל. הגופים והדמויות שמזוהים באופן ברור עם השינוי המשטרי (בפרט רוטמן, סמוטריץ', ארגוני פורום קהלת) מתנגדים, ללא ספק, גם לשירות נשים בתפקידי לחימה. אומנם שיח המחאה היה צבאי וגברי, במיוחד בשל הדומיננטיות של "אחים לנשק", אך הוא גייס גם קולות שקוראים לזכויות נשים ("בונות אלטרנטיבה"), ותמך בבירור בשירות נשים בלחימה. אם כך, שירות נשים כלוחמות נתפס כמזוהה עם מחנה המחאה, ונהיה לאחת הסוגיות המסמנות את ההבדל התהומי בין תפיסות העולם שעמדו זו מול זו במחאה (ראו למשל את הקטע מ"ארץ נהדרת" שבו דמותו של ינון מגל מראינת שלוש טנקיסטיות, 12.12.2023). ואכן, סקר עכשווי העלה כי 69% מהחילונים תומכים בהרחבת שירות נשים בלחימה, לעומת רק 23% בקרב החרד"לים ו-3% בקרב החרדים (תמר הרמן ואור ענבי, מדד הקול הישראלי, נובמבר 2023, המכון הישראלי לדמוקרטיה). כיוון שבזמן המלחמה יש ניסיון מודע "לא לדבר על פוליטיקה", כלומר

להימנע מהמחלוקות סביב השינוי המשטרי, השיח המהלל את הלוחמות הוא לטענתנו דרך לעקוף את האיסור ולהמשיך את ההתנגדות לשלטון הנוכחי.

לסיום, אין ספק שאנו עדים לשיח חדש סביב נשים בצבא, אך השאלה המשמעותית היא מה יהיה כוח שרידותו של שיח זה לאורך זמן. ביתר פירוט יש לשאול אם הלחימה הנוכחית בעזה, שבה שיעור האבדות בקרב הלוחמים גבוה כל כך, תחזיר את הכוח הסמלי של ההקרבה הגברית. ההיסטוריה מלמדת שכאשר המלחמה מסתיימת חוזר הסדר המגדרי הישן ומשתלט – האם כך יהיה גם כאן? ולבסוף, אם משהו מהסדר המגדרי החדש בצבא יישאר – האם יוכלו נשים להמיר את מעמדן בצבא לזירות האזרחיות, ובעיקר למוקדי הכוח וההחלטה הביטחוניים שעד עתה נשים נעדרות מהם? לא ניתן כמובן לענות על שאלות אלו עתה, והן חלק בלתי־נפרד מנעלם גדול הרבה יותר, והוא כיצד תצא החברה בישראל מהמשבר הנוכחי, ומה יהיה מערך הכוחות החברתיים שיעצב את אופייה.

פרופ' עדנה לומסקי־פדר, המחלקה לסוציולוגיה ולאנתרופולוגיה ובית הספר לחינוך, האוניברסיטה העברית בירושלים.
דוא"ל: edna.lomsky-feder@mail.huji.ac.il

פרופ' אורנה ששון־לוי, המחלקה לסוציולוגיה ולאנתרופולוגיה, אוניברסיטת בר־אילן.
דוא"ל: sassono@biu.ac.il